

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ІНОЗЕМЦЕВА С.В.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 70-х – 80-ті рр. ХХ ст.)

Як свідчать інформаційні джерела, в Україні, як і в усьому світі, унаслідок впливу багатьох чинників збільшилася кількість людей-інвалідів і дітей з особливими потребами. Такі люди за своєю природою та поведінкою дуже відрізняються як від усіх інших, так і один від одного. Тож перед державою особливо гостро постає питання про забезпечення рівних прав та можливостей дітей і молоді з особливими потребами в новій соціальній ситуації, створення умов для повноцінного життя, здобуття освіти, оволодіння професією, для їх успішної інтеграції в суспільство. З огляду на це особливого значення набуває організація соціально-педагогічної роботи з підлітками цієї категорії, що потребує наукової розробки її теоретичних засад, нових форм і методів, визначення особливостей соціально-педагогічного впливу, вивчення досвіду роботи соціальних педагогів.

Ефективність соціально-педагогічного впливу на підлітків з особливими потребами залежить не лише від упровадження нових форм, методів і технологій, а й від ретельного вивчення та використання педагогічно цінної спадщини минулого. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває вивчення та аналіз досвіду організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в історичній ретроспективі.

Аналіз науково-педагогічних джерел дає змогу стверджувати, що проблеми організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами перебували в центрі уваги представників вітчизняної й зарубіжної прогресивної педагогічної думки минулого.

Проблемам з'ясування змісту соціально-педагогічної роботи з різними категоріями дітей присвятили свої праці М. Барахтян, О. Безпалько, М. Галагузова, І. Зверева, А. Капська, Л. Коваль, А. Малько, І. Трубавіна, С. Хлебик, М. Фірсов, Л. Штефан та ін. Автори численних публікацій розглядали питання про вибір змісту, напрямів, ефективних форм і методів соціально-педагогічної роботи в спеціальних школах.

Мета статті полягає в аналізі наукових та історико-педагогічних джерел з проблем організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в спеціальних навчальних закладах України; визначенні змісту, напрямів, основних форм і методів соціально-педагогічної діяльності із зазначеною категорією дітей.

У другій половині 70-х – 80-х рр. ХХ ст. у вітчизняній педагогічній науці та практиці стає помітним поворот у бік соціальної педагогіки, становлення й розвитку її організаційних форм та інститутів. Було здійснено перехід від вивчення й опису практичного досвіду роботи з дітьми з особливими потребами до узагальнюючих, експериментально-теоретичних психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на подальше вдосконалення системи спеціальної освіти та розширення можливостей дітей щодо навчання й соціальної адаптації.

Прийняття ряду постанов Ради Міністрів СРСР та Української РСР про заходи щодо покращення навчання, працевлаштування й обслуговування осіб з дефектами розумового та фізичного розвитку свідчило про підвищення уваги до аномальних дітей з боку держави.

У другій половині 70-х – 80-х рр. ХХ ст. виокремлювали такі категорії підлітків з особливими потребами, як: сліпі, слабкозорі, глухонімі, слабкочуючі, оглухлі, сліпоглухонімі, розумово відсталі, діти із затримкою психічного розвитку, з порушеннями мови, опорно-рухового апарату, хворі на сколіоз, з наслідками церебрального паралічу та поліомієліту.

Мета соціально-педагогічної діяльності з дітьми зазначеної категорії мала педагогічну спрямованість і полягала в удосконаленні системи їх навчання й виховання завдяки реалізації загальної середньої освіти, у підготовці до життя, праці та продовження освіти, соціальної реабілітації та інтеграції в суспільство нормально розвинених людей [5; 10, с. 174].

Соціально-педагогічну роботу з підлітками з особливими потребами фахівці проводили в спеціальних школах-інтернатах різних типів (для розумово відсталих, глухонімих, туговухих, оглухлих, сліпих, слабкозорих дітей, для дітей з порушеннями мови, інтелекту, опорно-рухового апарату, хворих на сколіоз, з наслідками церебрального паралічу та поліомієліту, із затримкою психічного розвитку, з недоліками слуху та зору), де діти здобували неповну середню або середню освіту й трудову підготовку.

Значна увага приділялась підвищенню рівня спеціальної підготовки керівного та викладацького складу спеціальних шкіл. До соціальних педагогів, роль яких виконували вчителі, вихователі, класні керівники, педагоги-дефектологи, медичні працівники, висувалися вимоги щодо якісної теоретичної та практичної підготовки до організації й проведення соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами; правильного розуміння мети та завдань соціально-педагогічної діяльності; вміння діагностувати порушення в розвитку, визначати перспективи подальшого розвитку дитини, володіти методикою й технологіями соціально-педагогічного впливу, розробляти та впроваджувати різноманітні форми й методи соціального виховання, створювати педагогічні умови для постійного нарощування успіхів дитини в різних галузях її діяльності (навчальної, трудової, громадської тощо) [1].

Для розв'язання визначених завдань соціальні педагоги у своїй роботі спирались на такі принципи: ідейної спрямованості, гуманізму, зв'язку із життям, комплексного підходу до діагностики відхилень, системності, вра-

хування вікових та індивідуальних особливостей підлітків, диференційованого підходу, суспільно корисної спрямованості, корекційної спрямованості, активної діяльності [5, с. 4; 7; 8; 10, с. 175].

У другій половині 70-х – 80-х рр. ХХ ст. педагогічні працівники спеціальних шкіл традиційно працювали в напрямі організації спеціального навчання й виховання (з метою забезпечення всебічного розвитку особистості), вдосконалення професійно-трудової підготовки, проведення корекційно-компенсаційної роботи. Соціальні педагоги продовжували приділяти увагу проведенню досліджень; вдосконаленню діагностики та організації раннього виявлення, обліку та відбору дітей з психофізичними вадами до спеціальних навчально-виховних закладів; клініко-педагогічному обстеженню учнів спеціальних шкіл з метою подальшого диференціювання мережі спеціальних закладів. Традиційні напрями роботи соціального педагога доповнились реабілітаційним напрямом (відновлення порушених функцій аномальної дитини). У досліджуваній період набував особливого значення профілактичний напрям діяльності соціальних педагогів [3; 4; 5; 8; 9].

Більш інтенсивно проводилась робота щодо підготовки педагогічних кадрів до роботи з дітьми з особливими потребами.

Велику увагу соціальні педагоги приділяли роботі з батьками аномальних дітей, залученню їх до проведення соціально-педагогічних і лікувально-профілактичних заходів, наданню інформації щодо розвитку дитини. До основних організаційних форм педагогічної пропаганди серед батьків, які були ще й дієвим профілактичним засобом, належали такі: індивідуальні бесіди з батьками, класні та загальношкільні батьківські зібрання, батьківські конференції з обміну досвідом, вечори запитань і відповідей, лекторії тощо.

У період другої половини 70-х – 80-х рр. ХХ ст. поширеними груповими формами організації соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами в спеціальних навчальних закладах були гуртки, зміст роботи яких удосконалювався відповідно до досягнень науки, техніки, виробництва та рівня розвитку суспільства [6].

Досить популярними залишались такі організаційні форми соціально-педагогічного впливу, як: масові свята, конкурси, вікторини, диспути, літературні вечори, змагання, зустрічі з видатними людьми, що сприяли загальному розумовому розвитку дітей з особливими потребами, забезпечували розвиток навичок спілкування, збуджували інтерес підлітків до подій навколишнього життя.

Участь дітей з обмеженими можливостями в різних освітньо-виховних і культурно-масових позаурочних заходах допомагала їм не лише реалізувати природну потребу в активності, а й розвинути її до рівня суспільно значущої. За допомогою обраного змісту, форм і методів соціально-педагогічної роботи, зокрема розвивальних засобів, розв'язувалось завдання щодо переведення знань, поглядів, уявлень у стійкі особисті переконання. У ході організації позакласної роботи відбувалась реалізація сформованої громадської активності в конкретних суспільно корисних діях.

На зазначеному етапі широко використовували словесні методи соціально-педагогічного впливу (бесіда, розмова). Бесіда могла супроводжуватись використанням наочного матеріалу, прослуховуванням музики, демонстрацією документальних і художніх фільмів, що посилювало її виховний вплив. Практика довела ефективність та необхідність виховання дітей з психофізичними вадами на прикладах кращих учнів школи, батьків, земляків, великих людей; зі зверненням до національних традицій, історичного минулого Батьківщини [2; 10, с. 196].

У досліджуваній період (друга половина 70-х – 80-ті рр. ХХ ст.) дедалі частіше використовували такий засіб соціально-педагогічного впливу, як гра.

Формами заохочення в період, що досліджується, були такі: схвалення; вручення грамоти, вимпела; оголошення подяки; фотографування на дошку пошани; нагорода книгою, настільною грою, сувенірами; екскурсії. Покарання застосовувалось у таких формах, як: догана, засудження, несхвалення, зауваження суворим, іноді наказовим тоном, безпосереднє обмеження дій, залучення дитини до виправлення наслідків негативного вчинку.

Широкого визнання у другій половині 70-х – 80-х рр. ХХ ст. набув метод створення “ситуації успіху”, що давав можливість вихованцю повірити у власні сили, усвідомити свої здібності, реалізувати потяг до самостійності, викликав у нього позитивні емоційні переживання, почуття задоволеності власним станом [10, с. 200].

У другій половині 70-х – 80-х рр. ХХ ст. набув поширення такий метод діяльності соціальних педагогів, як консультація з питань прав, обов’язків, пільг, зокрема з батьками дітей, які мають психофізичні порушення розвитку.

Отже, протягом другої половини 70-х – 80-х рр. ХХ ст. соціальними педагогами проведена велика робота щодо вдосконалення форм і методів навчально-виховної та лікувально-оздоровчої діяльності з урахуванням тогочасних вимог загальної та спеціальної педагогіки, психології, медицини. Відбувся перерозподіл методів у бік зростання ролі практичних методів. Так, ширше почали використовуватись такі методи соціально-педагогічного впливу, як екскурсія, спостереження, виховання в діяльності. Істотні зміни відбулись у співвідношенні між розповіддю, поясненням і бесідою на користь останньої.

Численні науково-педагогічні дослідження зазначеного періоду довели, що спеціально організована соціально-педагогічна робота з підлітками з особливими потребами в навчальних закладах відкриває нові перспективи щодо підвищення ефективності корекційно-виховної роботи, використання компенсаторних можливостей для інтенсифікації загального розвитку й пізнавальних здібностей учнів, підготовки їх до самостійної праці.

Висновки. Таким чином, творче використання історичного досвіду має визначати напрями подальшої роботи щодо вдосконалення змісту, форм, методів і технологій соціально-педагогічної роботи з підлітками з особливими потребами з урахуванням сучасних тенденцій розвитку спеціальної освіти.

Література

1. Бондар В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток / В. Бондар, В. Золотоверх // Дефектологія. – 2004. – № 1. – С. 2–10.
2. Бондар Є.О. Виховання осіб з психофізичними вадами як соціальна проблема / Є.О. Бондар // Актуальні проблеми навчання й виховання людей з особливими потребами : зб. наук. пр. – К. : Університет “Україна”, 2004. – С. 62–69.
3. Власова Т.А. Проблемы советской дефектологии / Т.А. Власова // Советская педагогика. – 1978. – № 1. – С. 58–68.
4. Еременко И.Г. Развитие теории и практики дефектологии в Украинской ССР / И.Г. Еременко // Дефектология. – 1984. – № 1. – С. 8–13.
5. Концепция специального обучения и воспитания детей с нарушениями умственного и физического развития // Дефектология. – 1989. – № 2. – С. 3–15.
6. Мачихина В.Ф. Организация кружковой работы во вспомогательной школе-интернате / В.Ф. Мачихина // Дефектология. – 1978. – № 1. – С. 46–50.
7. Моргулис И.С. Некоторые вопросы теории специального обучения / И.С. Моргулис // Дефектология. – 1989. – № 5. – С. 3–7.
8. Некоторые актуальные проблемы советской дефектологии // Дефектология. – 1987. – № 5. – С. 3–11.
9. Репа М.Ф. Развитие специального обучения в Украинской ССР / М.Ф. Репа, Т.А. Гроза // Дефектология. – 1982. – № 2. – С. 29–33.
10. Штефан Л.А. Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20–90-ті рр. ХХ ст.) / Л.А. Штефан. – Х. : Ексклюзив, 2002. – 264 с.

КВАС О.В.

ЗАСАДИ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ В ДОСЛІДНИЦЬКІЙ СПАДЩИНІ С. БАЛЕЯ

Дослідження світу дитинства залишається в усьому світі однією з найбільш актуальних педагогічних проблем. Дитина стає центральною постаттю в усіх процесах, пов'язаних з її вихованням і навчанням. Поняття дитиноцентризму як у зарубіжній, так і у вітчизняній педагогіці не є чимось новим. Наукового змісту воно набуло з виникненням нового педагогічного напрямку педоцентризму (грец. *país* – дитина, лат. – центризм, середовище), згідно з яким організація та методи навчання визначаються лише безпосередніми, спонтанними інтересами й потребами дітей. У центрі дослідницької уваги були умови фізіологічного, психічного та суспільного розвитку дитини, роль гігієни, здоров'я, можливості дитини в процесі соціалізації в межах функціонування школи, колективної і профілактичної шкільної діяльності, щоб запобігти шкільній неуспішності чи суспільній непристосованості дітей, коли “дитина є головним і найважливішим у педагогіці, її єдиним предметом” [1, с. 29].

У цій ідейній атмосфері формувались і наукові інтереси Стефана Балея (1885–1952). Завдяки дослідженням С. Балея педоцентричні ідеї в першій половині ХХ ст. були реалізовані на практиці. Саме з його ініціативи набули поширення центри шкільної психологічної служби, дитячі психолого-педагогічні консультації, спеціальні психотехнічні школи та центри психічної гігієни. Під керівництвом вченого проводилися дослідження психічних здібностей дітей і молоді. Що, зокрема, мало великий вплив не лише на реформування дошкільного виховання та шкільної освіти, а й, що не менш важливо, на суттєву переорієнтацію ментальності дорослих, педагогів у відносинах з дітьми. Дітей почали розглядати не крізь призму пси-